

İSLÂM İKTİSADINDA ENFLASYON VE GETİRİLEN ÖNLEYİCİ TEDBİRLER

"EY
İMAN EDENLER,
BİRİBİRİNİZİN
MALLARINIZI
HARAM SEBEBLERLE
YEMEYİN.
MEĞER Kİ
O MALLAR
SİZDEN
KARŞILIKLI
BİR RIZADAN
DOĞAN
BİR TİCARET
MALİ OLA..."

Yazan : Doç. Dr. Ali ŞAFAK

ENFLASYONUN İZAHİ

BUGÜN parlamento münakaşala-
rından halk arasındaki özel top-
lantı ve konuşmalara kadar her
yerde ve fırsatta "ENFLASYON" ke-
limesinden bahsedilmektedir.

Enflasyonun kelime mânâsı; şiş-
kinlik demektir. İktisad ilminde ise;
daha çok para konusunda ifade et-
tiği mânâ; tedâvüldeki para hacminin
çok genişlemesi ve şişmesidir. Yalnız iş-
bu tedâvüldeki para hacminin çok
genişlemesi mutlak mânâda enflasyo-
nu ifade etmez. Enflasyonun meydana
gelebilmesi için paranın karşılıksız ve
ihtiyaçtan fazla tedavüle sürülmüş ol-
ması iktiza eder. Şu halde enflasyonun
bir başka ve doğru tarifi; Tedâvülde
kullanılan vasıtaların o memleket pi-
yasasının ihtiyacından fazla artması
ve artış devam etmesi neticesinde pa-

ra kıymetinin kaybolması ve bu suret-
le fiyatlarda yükselme şeklinde ifade
etmek mümkündür.

İktisad ilminde enflasyon denilince
akla sadece nakdi enflasyon gelmez.
Bunun yanında bütçe, fiyat ve mem-
leketin kabul etmiş olduğu para siste-
mine ve muhtelif tedâvül vasıtalarına
göre enflasyon çeşitleri vardır (1).

İstihsal veya hizmet karşılığı elde
edilmiş net gelirler, halkın normal sa-
tın alma gücünü teşkil eder. Enflasyo-
nun açıktan yarattığı satın alma gücü
ile talep edilecek mallar, diğer gelir-
lerin istihlâk kapasitesini daraltır. Mal
stokundan bir kısmının enflasyon mah-
sûlü satın alma gücü tarafından mas-

(1) Orhan Oğuz; Genel İktisad Teorisi, s.
168-169.

sedilmesi, normal istihlak sahasında sarfiyatın mecbûren kısıtlanmasına sebebiyet verir (2).

Enflasyonun en bariz belirtisi, para kıymetinin düşmesi ve fiyatların yükselmesidir. Fakat enflasyon zamanında, fiyatların kaydettiği pahalılık temâyülü ahenkli bir seyir takib etmemektedir. Pek tabii bütün fiyatlar enflasyondan aynı şekilde ve aynı zamanda müteessir olmamaktadır. Piyasada intizamsızlıklar belirmektedir. Para kıymetinin düşüşü kaydedmesi eşyanın maliyeti üzerinde akis uyandırmaktadır. Amerikalı iktisatçı W. C. MITCHELL'in tebâruz ettirdiği gibi, enflasyon zamanında toptan ve perakende fiyatların artış temposu birbirinin aynı değildir. Toptan fiyatları sür'atle pahalılaşmakta, artmakta ve fakat perakende fiyatların yeni şartlara intibakı umumiyetle gecikmektedir. Çünkü toptancı tâcir piyasa temâyüllerine daha çok vâkıftır. Elindeki stokun yenileyeceği vakit ödeyeceği fiyatı ona göre tanzim etmek fırsatına sahiptir. Perakendeci ise, para kıymeti mefhumu ile toptancı tacir derecesinde alâkadar değildir. Piyasanın stratejik mevkiileriyle teması zayıftır. Fiyatı, dükkanda mevcut eşyanın maliyetine göre ayarlamak alışkanlığındadır. Umumi müşahede, enflasyon zamanında, perakende fiyatların daha geç yükseldiği merkezindedir.

Yirminci yüz yılın ilk yarısındaki enflasyonlarda; pahalılığa intibak hususunda en ziyâde geciken fiyat nevi emek bedeli idi. Çünkü ücretler, pahalılık başladıktan sonra, uzunca bir müddet aynı seviyede kalmaktadır. İşçi sınıfının pahalılığa karşı tepkisi, zamanla ve tedrici surette belirmektedir. Yapılan zam nisbeti birçok hallerde, fiyat endekslerindeki artış derecesini bulmamaktadır. Böylece enflasyonist

hareketler işçi ücretlerine tesir ve onları tahrik etmektedir. Bu durum da tekrar maliyet fiyatlarına aksetmektedir.

İş adamları, pahalılığın ve enflasyonun istihsal üzerinde müsaid tesir meydana getirdiğini düşünmektedirler. Kanaatlarına göre enflasyon fiyatları yükselmekte, kazanç ünitelerini canlandırmakta ve istihsalı tahrik etmektedir. Pek tabii istihsal kaynakları sınırlı değilse bu iyi bir durumdur. Ancak istihsal az, kaynaklar mahdud ise, enflasyon fiyatları körükleyecektir. Klasik iktisadçıların çoğunluğu ise, enflasyonun hakikî bir kazanç kaynağı olmadığını düşünmüşlerdir. Para miktarının çoğalması fiyatların artmasına, sermaye inkısamı (bölüşümünün)nin değişikliğe uğramasına yol açar (3). Ricardo'nun kanaatine göre; ihrac müessesesi tedavüldeki para miktarını şişirmek cihetine gittiği vakit memleketin hakikî gelirine hiçbir şey ilâve etmemektedir. Buna mukabil enflasyondan menfaat gören teşekküller ve zümreler başkalarının emeğinden doğacak kıymetleri havadan kendilerine mal etmek fırsatını bulmaktadırlar. Enflasyon cemiyet hesabına bir kazanç teşkil etmemekte, fakat haksız servet iktisabına zemin hazırlamaktadır.

Hususî ticaret bakımından, kâğıt para ihracı halkda istihlak temâyülünün kuvvetlenmesine sebebiyet vermektedir. Bu temâyül de mal talebinin genişlemesini temin etmektedir. Mal talebi çok ve arzı da az ise, fiyatlar yükselme istidadı göstermektedir. Pahalılık alametleri belirince tâcirler mal arzını genişletmeyi veya ellerinde fazla stok toplamayı menfaatlarına uygun

(2) Feridun Ergin; İktisat, s. 275.

(3) F. Ergin; a.e. s. 577-578.

görmektedirler. Her iki temâyül de aynı neticeyi vermekte ve istihsalin sürümünü kolaylaştırmaktadır (4).

Fakat enflasyon esnasında, istihsalin sürümü kolaylaşmakla beraber zaman geçtikçe uzun vadeli yatırım faaliyetinin gelişmesini zorlaştıran iki engel ile karşılaşmaktadır:

1 — Ham madde ve teçizat fiyatlarının istihlâk mallarına nisbetle fazla oynaklık göstermesidir. Enflasyon, uzun vadeli sermâye yatırımları ve makineleşme hareketi üzerine değil hizmet kadrolarında inkışaf temâyüülü yaratmaktadır. 2 — Enflasyonun, müteşebbisleri yatırımlardan alıkoyan diğer bir tesiri; sermâyelerin kısa vadeli muâmelelerde daha fazla kâr getirmesidir. Stok bulduran teşebbüs erbabı, fiyat yükselişlerinden mühim kazançlar elde etmektedir. Kısa bir müddet içerisinde sermâyelerin birçok defalar tedâvül etmesine imkân veren ticârî muâmeleler daha kârlı telâkki edilmektedir. Ticarî muâmelelerin getirdiği, sebep olduğu olgun ve dolgun kazanç, uzun vâdeli sînâî yatırımların muhtemel gelir ve kazançlarına tercih edilmektedir (5).

Enflasyon zamanında zirâî maddelerin fiyatları yükselirken borçların ve kiralarn aynı kalması çiftçinin mâlî durumunu ferahlatmaktadır. Ancak fiyat yükselişinden doğan fazlası yalnız çiftçiye kalmamaktadır. Zirâî istihsal unsurları ile istihlâk pazarları arasında irtibat temin eden araçlar, fiyat farkından doğan kazancın geniş bir payını kendilerine ayırmak fırsatını bulmaktadırlar.

Enflasyon neticesinde, hayat ve geçim şartları güçleşen zümreler arasında, ilk olarak sabit gelirlî ve orta hallî sınıfları saymak lazımdır. Çünkü maaş, ücret, kira ve benzeri sabit gelirlî geçinen tabakalar genellikle enflasyonun kurbanıdırlar (6).

Enflasyon devresinde istihlâk meselesinin ehemmiyet kazandığı dikkâte çarpmaktadır. Zevk ve israf peşinde koşan sonradan görme zenginlerin âdetâ bir para sarf etme humması geçirdikleri müşahede edilmektedir. Madalyonun ters yüzüne bakıldığı zaman ise, ekserî halkın zarurî ihtiyaçlarından fedâkârlığa maruz kaldığı farkedilmektedir. Bu bakımdan enflasyon; isrâf ve sefahat ile mahrumiyet ve sefâletin dirsek dirseğe yaşadığı bir durumdur (7).

İlk bakışta devlet maliyesi hesabına havadan bir vâridât kaynağı gibi gözüken kâğıt para ihracında ifrata kaçılması, iktisâdî ve ictimâî hayatın en derin köşelerine kadar aksülamel uyandıran bir hadisedir. Servet ve gelirlerin bölünüşünde husûle gelen haksız ve âhenksiz değışmeler memleket içinde korkunç bir israf ve mesûliyetsizlik zihniyeti doğurmaktadır. Millî karakterin ve genel sıhhatin zayıfladığı müşahede edilir. Vazife duygusu sönmeye yüz tutmakta ve maddî menfaat düşüncesi psikolojik temâyüllere hâkim olmaktadır.. İdârî ve iktisâdî işlerde haksız iktisaplar ve hileli fiiller büyük bir yekûn tutmaktadır. Halkın itimadı sarsılmakta ve memlekete umumî bir memnûniyetsizlik havası sinmektedir.

Manevî kıymetlerde de umumî bir düşüklük görülmekte, alın terinin yücelik ve itibarı düşmektedir. Bilhassa genç yaştakiler arasında, kolay ve zahmetsiz geçim yollarına karşı gittikçe kuvvetlenen bir temâyül sezilir. Geçim darlığı ailelerin sıhhat ve yaşayış durumları üzerinde de tahripkâr tesirler bırakmaktadır. Orta hallî ailelerin geçimi güçleşmektedir. Gıdasızlıktan ileri gelen hastalıklar artmaktadır. C. Bresciani -

(4) F. Ergin; a.e., s. 577-578.

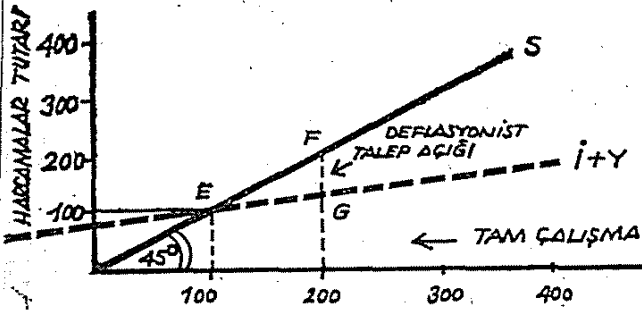
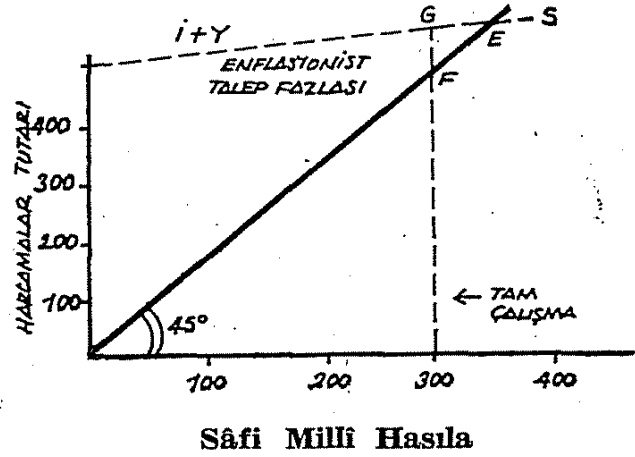
(5) a.e., s. 578-579.

(6) F. Ergin a.e., s. 579.

(7) a.e., s. 579-580.

TURRONI'nin dediği gibi, bilhassa ve-rem hastalığı süratle yayılmaktadır. Çocukların bakım ve terbiyesine titizlik ve ihtimamı kaybolmakta, aile bağları zayıflamaktadır. Enflasyonun temposu hızlandığı ve devamı uzadığı müddetce yol açtığı zarar ve mahzurlar daha da ehemmiyet kazanmaktadır (8).

Şimdi buraya kadar anlatılanlar bir sema halinde açıklanacak olursa;

Sâfi Millî Hasıla

Burada OS çizgisi, istihlâk ve yatırım harcamaları tutarının millî gelire eşit olduğu farazî bir denge durumu ve $I+Y$ çizgisi de millî gelirin muhtelif miktarlarına göre fiilî yatırım ve istihlâk harcamalarını göstermektedir. Bu çizelgede millî gelir ile tüketim ve yatırım harcamaları toplamı birbirine eş ise F noktasında birleşen bir müvazene vardır. Fakat millî gelir artarken yatırım ve tüketim ($I+Y$) düşük seviyede kalırsa o zaman bir deflasyonist talep açığı ortaya çıkar. Bu da şöyle belirtilebilir.

Millî Gelir $>$ İstihlâk + Yatırım harcamaları.

Burada yatırım ve istihlâk yetersizliğinin ortaya koyduğu talep açığı, işsizlik meydana getiren sebeplerin en önemlisidir.

Bu semada da bir öncekinin tam zıddı bir durum açıklanmıştır. Burada yatırım ve istihlâk tutarı ($I+Y$) sâfi millî gelirden bir fazlalık göstermekte olup bu fazlalık (FG) kadardır. Bir ekonomide, istihlâk ve yatırım tutarı millî geliri aşıyorsa o vakit yine tam çalışma şartlarının gerçekleşebileceği noktada denge temin eylemek mümkün olmayacaktır. FG doğrusu -kesimi- ile belirtilen bir enflasyonist talep fazlalığı ile karşılaşmaktadır ki, bu durum şu formülle belirtilmiştir:

Millî Gelir $<$ İstihlâk + Yatırım

Enflasyonist talep fazlalığında mevcut kapital stoku ile kâbil olabilecek en geniş iş hacmi sağlanabilir. Fakat bu takdirde fiyatlar yükselir ve enflasyonla müterâfik bir cebri tasarruf hadisesiyle karşılaşılabilir.

Enflasyonsuz istikrarlı gelişme şartlarında, tam çalışma G, F ve E noktalarının üst üste gelmesiyle gerçekleşmektedir (9).

(8) a.e., s. 580. Bresciani-Turroni; The Economics of Inflation.

(9) F. Ergin; a.e., s. 344-346. Orhan Oğuz; a.e., s. 169-170, Paul A. Samuelson; İktisat (Economics), s. 270-274.

Kısacası, enflasyon memleketin iktisadî nizamına ve devletin maliyesine menfi (olumsuz) yönde tesir eden bir müessesedir... Enflasyonun devlet hazinesine her yönde menfi tesiri açıktır. Fakat enflasyonun en büyük tahribâtı, zararı millî ekonomi üzerindedir. Bütün memleketler enflasyon hareketinden mümkün olduğu kadar kaçınmak zaruretini hissederler. Bilhassa az gelişmiş ekonomilerde kalkınma yaparken hükümetlerin bu yola girmemeleri kalkınmalarının icabıdır.

Enflasyonist dönemlerde parasını gayri menküllere, hisse senetlerine veya mallara yatıran bir kimse enflasyon zamanında büyük bir nakdî kâr elde eder. Teşebbüslerin ciro hacmi şiddetle artmakta, teşebbüsler tarafından bir malın alımı ile satımı arasında geçen zaman içerisinde fiyatlar yükselmektedir. Sabit maliyet masrafları aynı kalmakta, diğer maliyet masrafları fiyat artışlarını uzaktan takib etmektedir. Bütün bu sebeplerden dolayı kârlar ekseriyâ hayat pahalılığı artışından daha sür'atli bir şekilde yükselmektedir (10).

FİYATLAR VE NARH MESELESİ

Rekâbet şartları içinde fiyat ve miktar arz ve talebe göre meydana gelmektedir. Fiyatların oluşmasında arz ve talep en önemli iki unsur olmakla beraber istihsal maliyetinin arzı etkilediği oranda maliyet de rekâbet fiyatını etkileyebilmektedir. Bilhassa rekâbet şartlarında maliyet çok büyük önem taşımaktadır. Maliyetin önemi arz üzerindeki etkileri ile kendisini göstermektedir. Arz ve talep fiyatı oluşturan kesin iki unsur değildir. Arz ve talep, fiyat üzerinde etkili olan çok sayıda kuvvetlerin, sebeplerin ve faktörlerin tahlil ve tasviri için kullanılan genel unsurlardır.

Fiyatın oluşmasında genel durum bu olmakla beraber arz ve talebe yapılan bir müdahalenin etkisi ne gibi bir sonuç verir? Bazan devlet kanunla azami bir fiyat veya asgari bir ücret haddi tesbit eder. Bu bilhassa harb zamanları gibi istisnâî durumlarda olmaktadır. Sun'î olarak tesbit edilen fiyatta genellikle arz ve talep müvazeneli değildir. Tesbit edilen fiyat tavanları ise, "KIT" malların paylaşılmasında büyük karışıklıklara yol açmakta, karaborsa ve kanunsuz olayların doğmasına sebep olmaktadır. Müstehliklerin talep ettikleri kıt mallar müstahsilin arz etmeğe hazır olduğu miktardan daha fazladır. Taleple arz arasındaki bu açıklık büyük olunca bakkal dükkanlarının raflarında ve depolarda mallar kalmıyacaktır... Eğer tavan fiyatı tesbit eden kanun olmasaydı herhangi bir kimse bulamadığı malı biraz daha yüksek fiyatla bulmaya memnuniyetle razı olacaktı. Ama müstehlikin fiyatı yükseltmiye çalışması narh kanununa aykırıdır. Müstehlik daha yüksek bir fiyat vermeye râzı olsa bile satıcı kanunen fazla fiyatı kabul edemez. Bu bakımdan bir üzüntü ve yokluk devresi başlar. Kuyruklar meydana gelir ve müşteriler saatlerce beklerler. Fakat bu bir hal çaresi değildir. Çünkü narhlı mal tükendiği halde hâlâ kuyrukta bekleyen müstehlikler bulunur. Tesbit edilen fiyat mekanizması işlemez duruma gelmiştir. Talihi alıcı ile talihsiz alıcıyı ayırt etmek konusunda nakdî olmayan kıstaslar, ölçüler rol oynamaya başlar. Hiç kimse durumdan memnun değildir ve memnûn olmayanların başında da bakkallar gelir. Durum kısa zamanda tahammül edilmez bir hâl alır, karaborsa meydana gelir.

Siyâsî ve ictimâî sebeplerden dolayı kıt mal talebini mevcut arz seviyesine

(10) P.A. Samuelson; a.e., s. 300-304.

düşürecek bir yüksek fiyatın meydana çıkmasına imkân verilmek istenmiyorsa bu şartlar altında tek çare objektif ölçüler olan vesika veya puvanlama usûlüne baş vurmaktır. Bu usûllerden biri kabul edildiğinde satıcılar hiçkimseyi malsız bırakmayacak, alıcılar ise mahdûd kit mal miktarından kendilerine düşen kısmı alacaklarından emin olacaklardır. Burada hükümet vesika dağıtımında mal arzı ile vesika miktarı arasında bir müvazene -denge kuracak, arz olunan mal miktarı ile basılan vesika miktarı azami fiyat seviyesinde dengeli hale gelecektir.

Rekâbet şartlarının bulunduğu yerde arz ve talep kanunu ekonomiyi teşkilâtlandırmak için tutulacak en iyi yollardan biridir. Bir veya birkaç müstahsil bir sanayi ve istihsal kolu üzerinde tekelci bir kontrol kurarlarsa bu hâl rekâbet şartları altındaki arz ve talep dengesinin farklılaşmasına yol açar. Tekelci istihsali kısmak, müstehliklerin mevcut talep eğrileri üzerinde daha yüksek fiyatlara çıkmalarını sağlar.

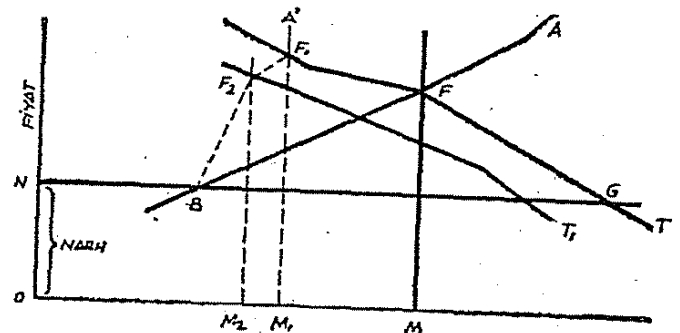
Arz ve talep mekanizmasına yapılan bu tekelci müdahale iyi bir şey midir? Tekelci kimse cemiyet fertlerinin hepsinden daha değerli bir kimse olsa veya herkesten daha fakir olsa daha fazla paraya ihtiyacı olsa o zaman o tekelinin fiyatı yükseltmesini müdafaa edecek kimseler çıkabilir veya tekelci bizi paramızı alıp daha iyi gâyeler için kullanan kimse olsaydı, kendisini mazur görecektir kimseler bulunabilirdi. Büyük bir ihtimâle tekelci kişiler en az müşterileri kadar zengindir, öte yandan bu kimsenin müşterilerden daha üstün olması için hiçbir sebep yoktur.

Kısacası; Rekâbet şartları altında ki arz ve talebe geliş-güzel yapılan her müdahale, bazı özel durumlar dışında, iyi olmaktan çok, kötü sonuçlar doğurur. Bu bakımdandır ki, tekelci

bir müdahale sonucu istihsal A endüstrisinde, B endüstrisine nazaran lüzumsuz yere sınırlandırılmaktadır.

Devlet, fiyatı etkilemek için ya arza ya da talebe müdahale eder fakat bazan rekâbet piyasalarının işlemesine müdahale eden kanunlar da çıkarır.

Bu takdirde arz ve talebin eşit olması için bir sebep yoktur. Bazı müstahsiller kanunî fiyatta satmaya râzı oldukları mal miktarından daha fazlasını satmak isterler, isteyebilirler veya bazı müstehlikler kanunî fiyattan satın almaya imkân buldukları miktardan daha fazlasını satın almak isteyebilirler. Bu açıklar kanunla (vesika usûlü v.s.) kapatılmazsa karışıklık ve karaborsa ortaya çıkar. Ama arz ve talebe yapılan geliş güzel ve keyfi müdahaleler zararlı olabilir. Önemli olan husus; gelir dağılımında (inkısamında) müdahalenin meydana getirdiği eşitsizlikten daha çok, cemiyetin gerçekten ihtiyaç duyduğu ve istihsal edebileceği mal miktarının tek el tarafından sınırlandırılmasıdır. Devletin, arzu edilen bir gelir bölüşümünü veya diğer bazı ictimâî gâyeleri tahakkuk ettirmek için arz ve talebe müdahale etmesi, doğruduğu gizli maliyetlerden dolayı müessir olmayabilir. Çoğu hallerde piyasa mekanizmasının müessiriyetini korumak gâyesi vergi sistemi ile daha iyi bir şekilde gerçekleştirilebilir.

Piyasadaki mal miktarı

- A Arz eğrisi,
 T Talep eğrisi,
 F Serbest rekâbete teşekkül eden fiyat,
 FM Mübâdele edilecek mal miktarı,
 ON Hükümetce konulan narh miktarı (resmî fiyat)dır,
 NB Piyasaya arz olunan mal miktarı. Bu durumda fiyatın normal râyiciden aşağı düşürülmesi arzın daralmasına yol açar. Buna mukâbil fiyatın ucuzluğu gerçek talebin (NG) miktarına kadar genişlemesine sebebiyet verir. Arz (NB) ve talep (NG)den ibaret olunca piyasada arz ve talep muvazenesi bozulacaktır.

Binaenaleyh narh sisteminde piyasaya arz olunan mal gerçek talebi karşılamayınca üç ihtimâl ortaya çıkabilir:

BİRİNCİ İHTİMÂL; resmî makamların işi gâyet gevşek tutmaları ve fiyat kontrolünün tamamıyla nazari planda kalmasıdır. Bu takdirde satıcılar diledikleri gibi hareket edebileceklerdir. Narh ON iken mübadeleler çekinmeden FM üzerinden yapılacaktır.

İKİNCİ İHTİMÂL; devletin ve ilgili makamların satıcıları çok sıkı kontrol ve baskı altında tutmaları fakat müstehlikin bu sıkı kontrol ve cezalara rağmen, durumlarında bir değişiklik yapmamalarıdır. Âmme makamlarının satıcıları murakabe altında tutmak istemeleri, bunların karaborsayı teşkilâtlandırmak maksadıyla tertipler hazırlamalarına, rüşvet ödemelerine ve gizli stoklar kurmalarına zaruret hissettirecektir. Yeni masrafların ve rizikoların (kayıpların) mâliyetlere ilâve edilmesine zaruret hasıl olacaktır. B noktasından itibaren arz eğrisi sola doğru yön değiştirecektir. BA çizgisi ile gösterilen bir karaborsa arz eğrisi tebel-

lür edecektir. BA eğrisi, talep eğrisini F_1 noktasında kestiğinden $F_1 M_1$ karaborsa fiyatını teşkil edecektir. Piyasada biri narh bedeli, diğeri de karaborsa bedeli olmak üzere iki fiyat üzerinden muâmele yapılacaktır.

ÜÇÜNCÜ İHTİMÂL ise; karaborsaya karşı psikolojik aksülamellerin ortaya çıkması, devlet prestijinin yüksek bulunması, güç mal tedârik edilmesi veya yüksek bedel ödeyebilecek bir kısım müstehliklerin narh fiyatıyla mal tedârik edebilmeleri dolayısıyla karaborsa talep eğrisi asıl normal talep eğrisinin soluna doğru kayacaktır. T_1 çizgisi ile gösterilen karaborsa talep eğrisi BA' hattını F_2 noktasında kesecektir. Fiyat $F_2 M_2$ olacaktır.

İşte yukarıdaki şemada görüldüğü gibi karaborsanın belirlediği durumlarda, narhın dışında, ikinci bir fiyat hasıl olmaktadır. Bu fiyatın serbest rekâbet şartlarına göre teşekkül edecek piyasa râyiciden yüksek veya alçak olması, bir taraftan arz ve diğerk taraftan talep şartlarına bağlıdır.

Ekonomide narh sisteminde fiyatların teşekkülü siyâsî bir iktidar tezâhürüdür. Liberalist sistemlerde bile en azından düzenleyici narhlar uygulanmaktadır. Düzenleyici narhların asıl hedefi ise, fiyatlara rekâbet şartları altında teşekkül edeceği seviye civarında istikrar ve aleniyet temin etmektedir. Serbest rekâbet sisteminde düzenleyici narhlara fiyat dalgalanmalarını önlemek, teşebbüs erbabının, aralarında anlaşarak piyasayı istismar etmelerine meydan vermemek ve müstehlikin aldanmasına mahal bırakmamak maksadıyla müracaat edilmektedir. Narh sisteminin tatbikına zaruret hissettiren bir diğerk âmil; ucuzluk ve pahalılık temâyüllerini önlemek ihtiyacıdır. Müdahaleci sistemlerde bu tip narhlara daha sık rastlanılmaktadır.

Fiyatların düşmesi istikâmetinde umumî ve devamlı bir temâyül belirmediği devrelerde, âmme makamları müstahsil korumak maksadıyla müteaddid maddelere narh koymaktadır. Müstahsil lehine koyulan narhlardan gâye, beklenen netice; ucuzluğun önlenmesidir. Rekâbet mücâdelesini şiddetlendirdiği veya konjüktür depresyonları ile karşılaştığında devlet, teşebbüs erbabının zararını hafifletmek üzere muhtelif mallara asgarî fiyat tayin etmektedir.

Harp ve pahalılık devrelerinde ise, müstehliki korumak için azamî fiyat koymak ve kâr hadlerini tahdid etmek cihetine gidilmektedir. Azamî fiyat ve mahdud kâr sisteminde satıcılar resmî makamlarca konulan narhlardan pahalıya satış yapmamakla mükellef tutulmaktadırlar. Tıpkı asgarî fiyatın tesbiti halinde satıcıların narhla tayin edilen asgarî fiyattan ucuza satış yapmama ile mükellef tutulmaları gibi.

Narh sistemi tatbikâta müteaddid güçlüklerle karşılaşmaktadır. İlk güçlük de fiyatları takdir hususunda belirlemektir. Fiyatın müsbet unsurlara dayanarak tesbiti için maliyet masrafları hakkında etraflı bilgiye ihtiyaç vardır, bu da işletmeden işletmeye göre değişiktir. Bütün işletmelerin iktisadilik hesaplarına uydurmaya imkân yoktur. Maliyet masraflarının zamanla değişmesi de kaçınılmayacak bir neticedir. Münferit maliyet değerlerinin tesbiti fevkalâde güçlükler arzeder. Neticede âmme makamlarının koyduğu azamî fiyat aynı zamanda malın asgarî fiyatını teşkil etmektedir. Kıymeti düşük kaliteler resmî fiyat üzerinden satışa sürülmekte ve iyi mallar piyasadan çekilmektedir.

İktidarlar bir defa narh sistemini tatbik başladıktan sonra icraat sahalarını, hangi mallara narhın konulacağını, hududlandırmak imkânını kaybet-

mektedirler. Bir maddenin fiyatını tesbit için, maliyet unsurları arasında yer alan diğer bütün alâkalı maddelere de narh koymak zorunluluğu doğmaktadır. Narh sistemi piyasa bünyesinin bütün hücrelerine kolaylıkla sirâyet istidadı göstermektedir. Sattığı mal narha tabi tutulan bir müstahsil veya tüccar ham maddenin fiyatları yükseldiği takdirde aksülamel göstermektedir. Bazan narh konulan malı satma yerine aynı ham maddeden narhsız mal imaline girişilmekte veya narhsız ham maddelerin istihsaline tevessül edilmektedir. Bütün hakiki narhlar istihsalin ve arzın ergeç daralmasıyla neticelenmektedir. Narh, müteşebbisin tabii kazancını sınırlamakta, esnaf, tüccar ve müstahsil serbest piyasada elde edebileceğinden daha az bir kâr ile kanaat etmek zaruretinde bırakılmaktadır.

Umumi pahalılık akımını narhla durdurmaya çalışan hükümetler ekseriya menfi netice almaktadırlar, ağır cezâî müeyyideler dahi narh mekanizmasının layıkıyla işlemesini temin edememektedir (11).

İSLÂM İKTİSADINDA ENFLASYON VE BU HUSUSTA ALINMIŞ TEDBİRLER GENEL OLARAK

İslâm iktisâdiyâtıyla ilgili hükümlerde esas itibarıyla mübadele vasıtası olarak belirli bir kıymet birimi kabul edilmemiştir. Özellikle son yüz yıllarda ekonomilerde enflasyonun başâmili olan, durmadan değer kaybeden veya bazan da değer kazanan para (dirhem ve dinar)dan pek söz edilmemiştir. Gerek fâizle ilgili hükümlerde ve gerekse zekât, öğür v.s. gibi vergilerde paradan çok aynın (eşyanın) söz konusu

(11) F. Ergin; a.e., s. 491-504'e bakınız. P.A. Samuelson; a.e., s. 271-273, 438-445 e bakınız.

olduğunu görmekteyiz. Meselâ ölçüle-bilen, tartılabilen, sayılabilen misli mal-larda fâizin söz konusu olabilmesi için aynı cins misli maldan az miktarına karşılık çok miktarın alınması hakkın-da hüküm konulduğu gibi vergilerin tah-silinde ve yine hangi maldan ne kadar miktar zekât, öşür veya harac alın-ma-acağı ayrı ayrı belirtilmiştir.

Gerek terâküm eden malın ve ge-lirin ve gerekse bunlar üzerindeki ta-sarrufun her yönü ile bir tahakküm va-sıtası kılınmaması;

مَا أَنَا لِلَّهِ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ وَاللَّهُ
وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ
وَابْنِ السَّبِيلِ كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ

“Allâh’ın (fetdilen diğer küffâr) mem-leketleri ahalisinden peygamberine ver-diği ‘Feyi’ Allah’a, peygamberine, hu-sumlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara aiddir. Tâ ki bu mallardan içinizden yalnız zenginler arasında do-laşan bir devlet olmasın...” (12), âyet-i kerimesinde belirtilmiş, hem harb es-nasında ve hem de harpden sonra Al-lah’ın kullarına ihsan buyurduğu mal-ların zengin ve fakir her zümreye inkı-samı, belirli ellerde iddihar edilmemesi emredilmiştir. Ayrıca fertlerarası ikti-sâdî ve malî münâsebetlerde birbirleri-nin hukukuna tecâvüz etmeme, haksız yere birbirinin mallarını yememe;

وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ

Aranızda birbirinizin mallarınızı hak-sız sebeplerle yemeyin...” (13) gibi bir-çok âyet-i kerimede belirtilmiştir (14).

Bâtıl yolun veya yolların neler ol-duğu birer misâl kabilinden bazan â-yet-i kerimelerde, genellikle de hadis-lerde hükme bağlanmıştır ve müstehlik

(tüketici) bir cemiyet olmayı ünlemek için de israfı yasaklayıcı hükümler ge-tirilmiştir.

İslâm iktisadında, bugünkü ekono-mik sistemleri en çok meşgûl eden, enf-lasyon ve bunun âmilleri doğrudan doğ-ruya ele alınıp incelenmemiştir. Fakat cemiyette fiyat hareketlerini arz ve talep konularını yakından ilgilendiren, karaborsacılıkla mücâdele eden fiyatla-rın kontrolünün fayda ve mahzurlarını açıklayan.. birçok hadisler ve icthead-lar bulmak mümkündür.

İslâm esas itibariyle ticârette ser-best rekâbet esasını kabul etmiş ve fa-kat bu esas prensibe vaki sun’î müda-haleleri v.s.yi yasaklamış, en azından önleyici tedbirleri getirmiştir. Şimdi bu tedbirlerden, önceki başlıklar ve şemalarla ilgili olanlarını sırasıyla kayde-delim.

ALIŞ-VERİŞTE KÂR MİKTARI

İslâm fakihleri ‘bey’ bahsinde bu akdın kısımlarını sayarken bir de mü-rabahalı satıştan bahsederler. Ashında alış-verişin diğer nevilerinde de satıcı için bir kâr söz konusudur. Ama mura-bahalı satıştaki söz konusu kâr yüzde (%) üzerinden vâki olduğundandır ki, daha çok dikkat gerekmektedir.

İslâm’da kâide ve esas itibariyle bir kâr haddi tesbit edilmemiştir. Serbest rekâbet esası, arz ve talebin kendiliğın-den uzlaşması prensibi benimsenmiştir. İslâm’da kârın tabii ve ahlâkî şartlara göre ayarlanması ön görülmüştür. Bun-dan gâye; günlük hayatta serbest rekâbet esasını korumak, yaşıtmak, ge-rek fertlerin birbirini ve gerekse devle-tin bâyi ve müşterileri istismârının,

(12) K. Kerim, el-Hasr 59/7.

(13) K. Kerim, el-Bakare 2/188.

(14) Bak K. Kerim, el-Bakare 2/188, en-Nisâ 4/2, 29, 161, et-Tevbe 9/34.

kontrolleri altında tutma meylinin önüne geçmektir. Bununla beraber bir kimse malını pazarın ve günün fiyatından fazlaya satmasına gabn denilir ki, muhatabı aldatmak, bir şeyin miktarını eksiltmek demektir. Gabn de fazla veya az miktarda olabilir.

İslâm dini iktisadî hayatta her ne kadar serbest rekâbet esasını benimsemişse de bu umumî prensib bir kısım umumî veya hususî hükümlerle sınırlandırılmıştır. Cnâb-ı Hak Kur'ânda;

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ

بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ

"Ey iman edenler, birbirinizin mallarını haram sebeplerle yemeyin. Meğer ki o mallar sizden karşılıklı bir rızadan doğan bir ticaret malı ola.." (15), ve bir başka âyette de;

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ آمَنُوا وَمَا يَخْدَعُونَ

إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ

"Allah'ı da, iman edenleri de gûya aldatırlar. Halbuki onlar kendilerinden başkasını aldatmazlar da yine farkına varmazlar." (16) buyurmuştur. İşte bu ve benzeri emirler ilk müslümanlarca baş tacı edilmiş, arz ve talebi etkileyici davranışlardan kaçınmışlardır. Hattâ ashabdan Cerîr b. Abdillâh el-Becelî'ye şu rivâyet isnâd edilir:

"Abdürrezzâk yolu ile; Mamâr - Yunus b. Ubeyd - o da bir adamdan - o adam da Cerîr b. Abdillâh el-Becelî'den; Cerîr, bir at satın almak için at sahibiyle pazarlığa tutuşur. Adam da bu işe yanaşır ve Cerîr'e der ki,

— Eğer uygun bulursan beş yüz dirheme al götür. Cerîr de,

— Atın bu fiyattan fazla eder, sana şu anda altı yüz dirhem. Bu fiyatı sekiz yüz dirheme kadar çıkartabilirim. Adam.

— Demek bu fiyatı biçiyorsun?

— Atın belki bu fiyattan (800 dirhemden) fazla da eder ama ben sana fazla ödeyecek kudrette değilim.

— Öylese atımı sekiz yüz dirheme al götür.

Bu satış üzerine Cerîr'e,

— Seni beş yüz dirheme bu atı satın almaktan men eden şey nedir? diye sorulur, o da

— Çünkü biz Rasulullah (S.A.S.) birbirimize, bir müslümanın diğerini aldatmayacağı, birbirimize hile yapmıyacağı hususunda söz verdik, şeklinde cevap verir.

İbnu Ömer de "Alış-veriş ânında benim tarafımdan bir hile yoktur." der idi (17).

Sahabe devrinde hile ve gabinden kaçınmayı, ashabın bu konuda gösterdikleri titizlikleri bizlere aksettiren daha pek çok misâller eserlerde mevcuttur. Rasulullah (S.A.S.) müslümanlar arasında çarşı ve pazarlarda yapılan alış-verişlerde fiyat artmasını sebebinin zaman zaman sormuştur. Bir hadiste de;

حدثنا هضم قال : وقد نهى النبي (صلى الله عليه وسلم) عن بيع المضطروب وبيع الغرر وبيع الثمرة قبل ان تدر

"Huşeym şunu rivâyet eder: Rasulullah (S.A.S.) zaruret halindeki kişinin, mal satışını, hileli satışı ve henüz daha olmamış meyvelerin daldaki satışını yasaklamıştır. Bu tip satışlardan müslümanları men etmiştir." (18) buyrulur.

(15) K. Kerim, en-Nisâ 4/29.

(16) K. Kerim, el-Bakare 2/9.

(17) İbnu Hazm; el-Muhallâ c. 9/454.

(18) Ebu Davud; es-Sünen, büyu 25. Ahmed b. Hanbel; el-Müsned c. 1/116.

Bütün bu genel hükümlerin yanında piyasa fiyatlarını kontrolle mütevec- cih bir kısım hususî hükümler daha var- dır ki, bunlar aşağıdaki başlıklar al- tında açıklanacaktır. Ancak burada şu- nu belirtmekte fayda vardır: Ticârette murabahalı satış nev'i bir akid vardı ve bu umumiyetle bir malın mâliyet fi- yatı söylenilerek onun üzerinden muay- yen bir yüzde kâr ile satılması demek- tir. İslâm her ne kadar kâr için belirli bir sınır koymamışsa da fukahâ, kârın miktarının ana paraya (resülmâle) u- laşması halinde durum ne olacaktır? sorusu üzerinde durmuşlardır. Ebu Ha- nife, o malın bir daha murabahalı bir şekilde satılmıyacağını belirtir. Bazı fıkıh kitaplarında bir tek satışta kârın mâliyet miktarına ulaşması veya onu aşması hiç de iyi karşılanmamıştır. Böylece enflasyon zamanlarında bile olsa müslüman bir tâcirin bu hususa riâyetinin zarurî olduğu üzerinde do- laylı bir şekilde de olsa durulmuş- tur (19).

MÂLİYETE (SEMENE) NELER DAHİL EDİLEBİLİR

İster murabahalı satışta olsun is- terse diğer satış nevelerinde olsun bir malın maliyeti fiyatı oldukça önemlidir. Zira piyasada malların kıymeti bazan haklı bazan da haksız sebep hesaplar- la artırılmakta, mal ile hiç ilgisi olma- yan masraflar onun kıymetine ilave e- dilerek maliyet fiyatları yüksek tutul- maktadır. Müşterilerin bu tip masrafla- rı da ödemeleri ticârî hayatta beklenil- mektedir. Meselâ bir malın satışı için yapılan reklamlar, ücretle tutulan in- sanlar v.s. için ödenen paralar gibi.

İşte İslâm hukuk ve iktisadında bu durumun önüne geçmek için piyasa ma- liyet hesabında ne gibi masrafların a- na paraya dahil edilebileceği ne gibile- rinin dahil edilemeyeceği üzerinde du-

rulmuş, ekonomide fiyatların sun'î bir şekilde şişirilmesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. İslâm hukuk ve iktisadiyâ- tıyla meşgûl olmuş müctehidlerin fikir- lerinin özeti şöyledir:

a) Bir kısım masraflar vardır ki, mebiin kendisinde veya kıymetinde bir kısım artışları gerektirir, doğurur, o- nun bir yerden bir başka yere nak- linded muhafazasında lüzümlüdür. Me- selâ boyatma parası, terzi ücreti, depo kirası v.b. gibi. İşte bu tip masraflar re'sülmâle dahil edilir ve ondan sonra murabahalı satışı (ve ribh) hesaplanır.

b) Bir kısım masraflar da vardır ki, bunlar ne malda ne de kıymetinde ve ne de muhafazasında bir tesiri hâ- izdir. İşte bu tip masraflar ne mali- yete katılır ne de kâr hesabında esas olur. Meselâ mal sahibinin bizzat ken- disinin yaptığı işler veya bir başka şah- sın meccânen (karşılıksız) yaptığı a- meliyeler gibi.

c) Hattâ bir kısım masraflar ya- nında nelerin malın kıymetinden ten- zil edileceği üzerinde durulmuştur. Me- selâ bir ticâret hayvanının yemi, suyu, bakımı için masraflar yapılır da bunun yanında sütünden, yumurtasından.. fay- dalanırsa o zaman elde edilen bu gelir- ler o ticâret hayvanına yapılan masraf- lardan çıkarılır ve aradaki fark ana pa- rayı dahil edilir. Çünkü bu faydalanma mebiin bizzat kendisinin bir parçasıyla hasıl olmuştur. Ama satın alınan ev veya arsa kiraya verilir, bir müddet sonra da satılırsa, alınan kira ücreti a- lış fiyatından düşürülemez. Zira ücret mebiin bizzat kendisinden olmadığı gi- bi bir parçasından da elde edilmiş de- ğildir.

d) Bir kısım masrafların maliye- te dahil edilebilip edilemeyeceği mese-

(19) ez-Zeyleî c. 4/76. el-Fetâvâ'l-Hindiyye c. 3/163-164. Hâşiyetü İbnî Abdîn c. 4/176.

lesinin halli de tüccar arasındaki örf ve âdete bırakılmıştır. Meselâ bâyiin zâtî ve yolculuk masraflarının ana paraya ilâvesine dâir bir örf ve âdet varsa, bu ana paraya zammolunabilir, aksi halde değil (20).

Şu kısa açıklamalardan anlaşılacağı üzere normal şartlarda veya enflasyon zamanlarında fiyatların keyfi ve haksız yere yüksek tutulmasına yol açıcı maliyet hesaplarının önüne, masrafların işbu değerlendirmeye tabi tutuluşu sonucu, geçilmiş olmaktadır. Halbuki günümüz ekonomilerinde böyle bir tedbire öncelikle müracaat edilmediği görülmektedir. Bunun en iyi misâli de muhtelif yayın vasıtalarında yapılan reklâm masraflarının mâliyet hesabına dahil edilmesidir. Maliyeti aslında 10 Tl. olan bir mala 10 Tl. de reklâm ücreti ödendiği artık herkesce bilinen bir gerçektir. Halbuki İslâm'da ölçüler konulmuştur ve reklâm ücretinin bu durumda rahatlıkla tesbit edilebilir. Günümüz mevzûâtında bile reklâmların maliyete aksettirilmesi sınırlandırılmakta, kontrolle tabi tutulmaktadır.

KABZETMEDEN (ELE GEÇİRMEYEN) ÖNCE SATIŞ MESELESİ

İktisâdî hayatın canlılığını muhafazası ve günlük hayatın daha akıcı olabilmesi hiç şüphesiz bürokratik ve formalist muâmele ve hükümlerin azlığına bağlıdır. Aşırı şekil şartları, muâmele kuralları taşıyan kanun ve nizamalarda belirtilen sahalarda - alış. - verişlerde - işler çok yavaş yürür, az ilerleme kaydeder. Bu açıdan ve özellikle alış-veriş hukuku bakımından İslâmın prensiplerine bir göz atılacak olursa orada sistemin formaliteden tecrid edildiği ve her şeyin hür irâde beyânına dayandırıldığı görülür. Bununla beraber iktisâdî hayatta gerek kişilerin (bâyi ve

müşterinin) aldatılmaması ve gerekse sun'î fiyat artışlarının önüne geçmek için bir malı kabzetmeden önce satışının yapılamıyacağına dair hükümlerin konulduğu görülür. Nitekim hadislerde;

روى احمد من حديث ابن عمر مرفوعا من

اشترى طعاما ما يكيل او وزن فلا يبئعه حتى يقبضه

“Ahmed, İbnu Ömer hadisinden merfu bir şekilde şunu rivâyet eder; “Kim ölçü veya tartı ile bir yiyecek satın alırsa bunları kabzetmeden, kendi mülküne geçirmeden satmasın.” (21) şeklinde hükümler konulmuştur.

Menkûl malların alım-satımında fukahâ genellikle kabzi ve önden sonra tekrar, o malın, satışının mümkün olabileceğini şart koşmuşlardır. Zira menkûl mallarda kabzdan önce sık sık karşılaşılan hasar veya bir aybın sirâyeti tehlikesi söz konusudur. Mebide meydana gelebilecek işbu maddî veya manevî ayıp ikinci müşterinin aldanması-na yol açabilir.

Hadis-i şeriflerin tatbikında geçmişte duyulan en büyük endişe; mebie bir aybın gelmiş olması idi ve bu yönden hükümleri değerlendirilmiştir. Aslında kabzdan önce satış yasağı hükümü mutlak olunca acaba serî ve standart imâlâta dayanan paket haline getirilmiş malların kabzından önce satışında durum nasıldır? Zira o tip mallar muayyen bir esas dahilinde imal edildiğinden aybın, hasarın gelmesi tehlikesi önlenilmiştir. Tatbikâta bakılarak o hadislerin kısmen de olsa mensûhluğu neticesine varılabilir mi? Usûl

(20) Bidâyetü'l-Müctehid c. 2/241. Nihâyetü'l-Muhtâc c. 4/113-114. el-Muğni c. 4, s. 226. el-Fetâvâ'l-Hindiyeye c. 3, s. 161-162. el-Müdevvene c. 4/229. ez-Zeylel c. 4/75-76. Hâşiyetü İbni Âbidîn c. 4/171-172. Dürerü'l-Hükkâm Şerh-i Mecelleti'l-Ahkâm c. 2/935.

(21) el-Buhârî, büyü' 54,55. Müslim, büyü' no: 29,32. Ebu Davud; es-Sünen, büyü' 65.

kaidelerine göre, hayır. Geçmişte görülmediği için üzerinde durulmayan ve fakat günümüzde oldukça önemli bir tatbikât vardır ki o da şudur:

Bugün müstahsil A ile müstehlik E arasında yer alan pek çok şahıs ve şirketler mevcuttur. Bunlardan mesele B müstahsilin imâlâtını önceden satın almakta fakat mal henüz imâl edilmiş veya imâlât safhasındayken evrâk üzerinde bunu C ye satmakta, C de o malı yine evrâk üzerinde perâkencide D ye satmakta, D evrâk üzerinde satın aldığı o malı aslında imâlâtçı A nın iş yerine gidip teslim edip müstehlik (müşteri) E ye satmaktadır. Hakikâtte B ve C nin yaptığı iş sırf evrâk üzerindedir ve her birisi belirli bir nisbette kârla malı bir diğerine satmış gözükmekte, mal sanki üç el değiştirdikten sonra müstehlikin eline yüksek bir fiyatla geçmektedir. Görünüşte akıcı bir durum arz eden işbu muâmele fiyatların artmasından başka bir işe yaramamaktadır. Halbuki kabzdan önce satış yasağı hükmü burada tatbik edilece kolursa -ki, tatbik edilmelidir- o zaman iş ağırlaşacak ve bazı parazit şahıs veya şirketlerin ortadan kalkmasına sebep olacaktır. Sonra işbu kabzdan önce satışı yasaklanan mallar her ne kadar bazı fakihlerce gıda maddeleri şeklinde yorumlanmışsa da pek çokları cemiyet için hayati önemi hâiz her mal bu yasağın şumûlü içerisine girer demişlerdir (22).

Bu tip bir tatbikât ile günümüz cemiyetini kemiren arz ve talep kanunlarını rencide eden kötü bir hareketin önü de alınmış olur.

MÜSTAHSİL İLE MÜSTEHLİK ARASINA GİRMEK

Bu başlık altında, öncekinden biraz farklı olan bir iktisad müessesesi ü-

zerinde durulacaktır. O da; kaynaklarda, hadislerde "telâkki'r-rükbân" (köylüleri yolda karşılama) denilen şeydir. Günümüz iktisâdiyatında müstahsil ile müstehlikin karşı karşıya gelmesi ilk kaynaktan piyasaya arzedilen malın gerçek talep sahiplerine doğrudan intikâli, bir başka ifadeyle, aracının ortadan kalkması şeklinde ifade edilir. İslâm hukukunda ise; istihsal ettiği malı hayvanına yükleyerek şehre, pazara getiren köylüyü yolda karşılayarak malını satın almak suretiyle onunla müstehlik arasına girmek şeklinde açıklanır. Böyle bir tutumu Rasulullah S.A.S. yasaklamıştır. Nitekim hadislerde;

عن طائوس عن ابن عباس نهى رسول الله (ﷺ) أن يتلقى الركبان وأن يبيع حاضر لباد
قلت لابن عباس ما قوله حاضر لباد، قال:
لا يكون له سماره

"Tavus, İbnu Abbas'dan, o da Rasulullah (S.A.S. dan şunu rivâyet eder: Rasulullah (S.A.S.) binitlileri yolda karşılamayı (pazara gelmeden yüklerini satın almayı), şehirlinin köylüye gıyabda satışın yasaklamıştır. Tavus, İbnu Abbas'dan -şehirlinin bâdiye satışının ne olduğunu sormuş o da "Şehirli köylüye (bâdiye) simsar olup da malını satamaz." şeklinde cevaplandırmıştır." ve

عن ابن عمر قال : نهى رسول الله (ﷺ) عن تلقى الجلب حتى يدخل بها السوق
فأقره أبو أسامة وقال : نعم.

"İbnu Ömer şöyle demiştir: "Rasulullah (S.A.S.) mal sahibi malını pazara karşıya indirene kadar onu yolda karşı-

(22) el-Muhallâ, c. 9/592, 596-603. Neylû'l-Evtâr, c. 5/177. Zürcânî c. 4/252. ez-Zeyleî, c. 4/79-80,

layıp malını satın almayı yasakladı. Ebu Usâme de aynı rivâyeti yapmış ve "Evet İbnu Ömer'in rivâyeti doğrudur demıştır." (23) bu husus açıkca hükme bağlanmıştır. Bu ve benzeri yasaklayıcı daha pek çok hükümler vardır. İşte bunların hukukî ve iktisâdî yönden izahı sadedinde fukahânın re'yi kısaca şöyledir:

Cumhura göre; bir kimsenin menfaat temini için pazara mal getirenleri yolda çevirip elinden mallarını satın alması helâl değildir. Velevki bu hareket başkalarına zarar versin veya vermesin. Köylüyü pazar yerine yakın veya uzak yerde çevirsin veya çevirmesin, yolda malını satanın bu akdi sonradan fesih hakkı vardır. Hattâ vefatı halinde mirâsçısı bu hakkı kullanır. Mezkûr hadislerinin tatbiki sadedinde Emevî halifesi Ömer b. Abdilaziz valilerine şu emri göndermiştir:

"Tüccarlar mal sahiplerini (pazarcuları) yolda karşılaşmasınlar." (24).

Ebu Hanife ve İmam Evzâî karşılama suretiyle satın alınan malla insanların ihtiyacı varsa satış yasaktır demişlerdir. Netice itibariyle mal sahibi köylünün makûl ölçüler dahilinde kâr elde edebilmesi, malını değer fiyatına satabilmesi temenni olduğu gibi, müstehliklerin çarşı ve pazardan günün fiyatıyla mal bulmaları arzulanmıştır. Zira mal sahibi köylüler, kendi hallerine bırakılırlarsa, mallarını insanların kolayca satınalabileceği bir fiyatla kolaylıkla satarlar, müşterileri de kolaylıkla ihtiyaçlarını karşılarlar. Kendi kendilerine, dış müdahalelerin tesiri olmaksızın, bir günü birlik fiyat (narh) oluştururlar. Ama şehirli tâcirler bu satış işini üzerlerine alırlarsa o zaman bu malları istedikleri gibi satarlar, beldenin câri fiyatına göre çok daha yüksek fiyat isterler ve halkın da bu fiyatla o malın satın almaya gücü

yetmeyebilir. İşte Rasulullah (S.A.S.) bu ve benzeri kötü tatbikâtın önüne geçmeyi murad eylemişlerdir (25).

Günümüzde cemiyetlerin ihtiyaç duydukları mallar yalnızca gıda maddelerinden ibaret değildir. Onun yanında bir kısım temel maddeler vardır ve bunların çoğunu köylüler değil belki de büyük sanayi kolları imâl etmekte veya başka bir devletten ithal edilmektedir. İşte bu tip malların da serbest piyasaya arzından önce veya henüz yolda iken bazı şahıs veya şirketlerce satın alınması ve perderpey piyasaya sürülmesi, piyasa fiyatlarını elde tutmaları, fiyatların tekevvününde menfi yönde tesir etmekte, enflasyona yol açmaktadır.

İşte böyle bir aracılık ve enflasyona yol açma hangi yönde olursa olsun mezkûr ve benzeri hadis hükümlerine uyduğu müddetce iktisâden ve hukuken yasaklanmıştır ve günümüzde de yasaklanabilir. Kanun koyucular tarafından teklif olunan ve enflasyonu önleyici tedbirlerin başında gösterilen yollardan birisi de budur. Hadislerde ayrıca şu esaslı hükümler de mevcuttur:

عن انس انا النبي (صلى الله عليه وسلم) نهى ان يبيع خاضر
ليباد وان كان اباة او اخاه

"Hz Enes, Rasulullah (S.A.S.)'in şöyle dediğini nakleder: "Rasulullah hâdîrın bâdiye (şehirlerinin köylüye gıyabda) satışını yasaklamış, simsar olmasını nehyetmiştir, isterse bunlar onun babası veya kardeşi olsınlar.",

(23) el-Buhârî, büyü' 72, icâre 11, 19. en-Nesei, büyü' 18. el Müsned c. 1/368, 2/42.

(24) el-Muhallâ, c. 468-469.

(25) el-Muğni c. 4/235-238. Nihâyetü'l-Muh tâc, c. 3/466. ez-Zeylî c. 4/68. el-Fetâvâ'l-Hindiyye c. 3/214. Hâşiyetü İbni Âbidin c. 4/146-148 e bakınız.

قال ابن جرير اخبرني ابو الزبير انه سمع جابراً يقول: قال رسول الله (صلى الله عليه وسلم) لا يبيع خاضراً لباد دعوا الناس يرزق الله بعضهم من بعض

"İbnu Cüreyc der ki, Ebu Zübeyr Câbir'in şöyle dediğini, ondan işittiği şu şeyi, bana haber verdi: "Rasulullah (S.A.S.) hâdir bâdiye satış yapamaz buyurmuş ve insanların kendi hallerine bırakınız, umulur ki, Allah (c.c.) onlardan bir kısmını diğerleri sebebiyle rızaklandırır, rızıkına sebep kılar" (26).

NARH SİSTEMİ MEVZUUNDA İSLÂMİN HÜKÜMLERİ

Baş tarafta günümüz hür iktisad sistemlerinde narh müessesesi, fiyatların taban veya tavan (asgarî veya azamî) fiyat şeklinde dondurulması tedbirleri ve getirilen bu tedbirlerin enflasyona müsbet ve menfi yönde tesirleri konuları açıklanmıştır.

İslâm iktisâdında narh sisteminin tarihçesi tâ Rasulullah (S.A.S.) zamanına kadar uzanmaktadır. Arab, yiyecek maddesi sıkıntısı çektiğinde, fiyatların kontrolsüz kaldığında, Rasulullah'a müracaat etmiş ve fiyat artışının, günümüz ifadesiyle enflasyonun, önüne geçilmesi, esyaya narh konulması talebinde bulunmuşlardır. Ama biraz sonra da görüleceği gibi narhın bir kısım mahzurlarını gören, sezen ve fiyatların serbest rekâbet esasına iyi niyete müsteniden tekevvününü arzulayan Rasulullah (S.A.S.) bu talebi reddetmiş ve menfi karşılımış, hadislerinde şöyle buyurmuştur:

عن انس قال: غلا السعر على عهد رسول الله

(صلى الله عليه وسلم) فقالوا يا رسول الله غلا السعر فسرنا

فقال: ان الله هو الممر القابض الباسط الرزاق

انى لأرجو ان التقى الله تعالى وليس احد يطلبنى

بمظلمة فى دم ولا مال

"Enes der ki; Rasulullah zamanında esyanın fiyatı (sa'rı) yükseldi. Müslümanlar,

— Ey Allah Rasûlü, esya fiyatları yükseldi, bizim için bir narh koy, fiyatlarını belirle, dediler. Resulullah (S.A.S.),

— Eşyayı, rızık dürüp yayan, kâbız ve bâsıt, râzık ancak Allah Teâlâdır. Sizlerden hiçbiriniz mal ve can hususunda benden davacı olmaksızın, şikâyette bulunmaksızın o şekilde Allah (c.c.)a mülâki olmak isterim." ve

عن ابى هريرة ان رجلاً جاء فقال: يا رسول الله

سعر فقال: "بل ادعوا" ثم جاء رجل فقال

يا رسول الله سعر فقال: بل الله يخفض ويرفع وانى

لأرجو ان التقى الله وليس لاحد عندى مظلمة

"Ebu Hureyre'den şu rivâyet edilir; bir adam Rasulullah (S.A.S.) a gelir ve der ki,

— Ey Allah Rasûlü! Narh koy. Rasulullah da

— Belki bu hususta dua eylerim. Sonra adam yine geldi ve

— Ey Allah Rasûlü! narh koy.

— Eşyanın kıymetini düşüren ve artıran ancak Allah'dır. Ben ancak sizlerden hiçbirinizin benden şikâyet ve davası olmaksızın, o şekilde Allah'a kavuşmak isterim." (27) buyurur.

İmam Tirmizî es-Sünen'inden bu hadislerden sonra şunu kaydeder: Rasulullah (S.A.S.) narhı câiz görmemiş ve fiyatları kontrol amacı ile narh koy-

(26) el-Buhârî, büyü' 58, 64, 68-71, icâre 14, surût 8. Müslim, büyü' no: 11, 16, 18-21. Sünenü Ebi Davud, büyü' 45. et-Tirmizî, büyü' 17 18. en-nesaî, büyü' 18.

(27) Sünenü't-Tirmizî, büyü' 73. Sünenü Ebi Davud, büyü' 49. Sünenü İbni Mâce, ticârât 27. el-Müsned c. 2/337, 372. Dârimî, büyü' 13.

mamıştır. Narhın haksızlığa, zulme yol açacağı, zulmün ise haram (yasak) olduğu belirtilmiştir. Ama tarafların rızaya müstenid alış-verişleri ise bütün fakihlere göre câizdir. Hanbeli fakihlerinden bazıları narhın mahzûrlarını şöyle açıklar: Narh haksız kazanç ve fiyat artışlarına sebep olur. Çünkü fiyatın tesbit edildiğini mal sahipleri iştirtilerse o zaman mallarını, arzulamadıkları bu fiyatla satmak istemezler, stoklarda bulunurlar. Bunun sonucunu ihtiyaç sahipleri de piyasada çok az miktarda bir mal bulurlar ve satın almak için de sâbit fiyattan çok daha yüksek fiyatı teklif ederler ki, böylece biri narhla diğeri de karaborsada beliren iki ayrı fiyat tekevvün etmiş olur, eşya el altından yüksek fiyatla satılır ve bundan çoğu kerre müstehlik, bazan da müstahsil zarar görür⁽²⁸⁾. Kısacası bu ve daha önce belirtilen mahzurlarından ötürü İslâm'da narha açıkca cevaz verilmemiş, Rasulullah bu işi Allah (c.c.)a havale buyurmuştur. İbnu Hâmid der ki,

"Devlet reisi insanlar üzerinde narh koymaya yetkili değildir. Belki insanlar mallarını istedikleri fiyata satarlar." İmam Malik de der ki,

"Bir kimse malını, pek az kişinin satın alabileceği bir fiyatla satarsa kendisine, herkesin satın alabileceği bir fiyatla sat, aksi halde buradan çek git denilir."

Bu mevzuda en meşhur örnek şudur: Hz. Ömer, rivâyete göre namazgâha giderken pazarda Hâtıb b. Ebi Bultia'ya rastlar. Hâtıb'ın önünde iki kab dolusu kuru üzüm vardır. Halife ona fiyatlarını sorar, o da iki müddünün bir dirheme olduğunu söyler. Halife Ömer, ona "Tâif'ten üzün yüklü bir kervanın gelmekte olduğunu haber aldım, onlar istemiyerek senin bu fiyatını belki râyic fiyatı kabul edeceklerdir. O halde

onların zarar görmemesi için ya fiyatını artır ya yoksa malını topla çek, git buradan. İstedığın yerde istediğin fiyata malını sat." demiştir.

Şu olayda Halife söz konusu iki zarardan ötürü narh koymamıştır: 1 — Eğer Hâtıb'ın fiyatını diğer mal sahipleri emsâl kabul ederlerse bu belki onlara zarar verir. 2 — O fiyatı Halife yükseltecek olursa o zaman da müşteriler zarar görecektir⁽²⁹⁾.

İslâm iktisâdiyâtı din ve ahlâk duyguları ile çok yakından ilgili olduğundan, sırf maddî münâsebetlere dayanılmadığından, prensipleri fertlerin vicdanında rahatca yerleşmiş ve uzun süre yaşamıştır. Fakat dinî ve ahlâki duyguların zayıfladığı son asırlarda tâcirlerce müstahsil veya müstehliklerin istismâr edildiği görülmüş, piyasanın kontrolü ve narh konulmasıyla ilgili tedbirlerin alınması konusunda fakihler idarecilere tekliflerde bulunmuşlardır. Fertler; dinen kendilerine tamnan serbestiyi kötüye kullandıklarında elbette mukâbil tedbirleri almakta bir mahzûr görülmemiştir. Zaruret ve âmeme menfaati sebebiyle Veliyyü'l - Emrin narh koyabileceği açıklanmıştır. Hanefî fakihî Muhammed Emin b. Ömer Âbidîn şöyle der;

"Az bir malı pahalı almakta veya satmakta mesele narh konulacak derecede nâzik olunca ondan daha kötüsü selem akîdeleridir. Şöyleki, pek çok köylü selem akdi yüzünden batıp gidiyor. Çünkü para sahipleri gelerek az parayla köylülerin çok malını alıp gidiyorlar ki, bu da o köylülerin harabiyetine, köylülerin büyük çapta zarar görmesine yol açıyor. Öyleki bundan doğan zarar, az mala çok para ödemekten doğan zarardan daha korkunç bir

(28) el-Muğni, c. 4/240-241.

(29) el-Muğni, c. 4/240. el-Muhallâ, c. 9/674.

durum arz ediyor. Hal böyle olmasına rağmen birincisi hakkında narhı tesbit edici Emr-i Sultânî var fakat ikincisi hakkında narh ihtivâ edici Emr-i Sultânî henüz sâdır olmamıştır. En iyisi, selem akdini de bir esasa bağlayan bir Emr-i Sultânînin sūdûrudur. Böyle bir emir Cenâb-ı Hakkın emrini de red sayılmaz, doğruyu ancak Allah bilir." (30).

Osmanlı Devleti iktisâdî hayatında enflasyonist dönemlerde bir kısım eşyaya ve özellikle gıda maddelerine narhlar konulduğu ve refah zamanlarında kaldırıldığı, serbest rekâbet esasına dönüldüğü görülmüştür. Bu nevi tatbikât devrin ulemâsınca Şer'a muhalif de sayılmamıştır.

KARABORSA NAZARİYESİ VE İSLÂMİN ÖNLEYİCİ TEDBİRLERİ

Gerek baş tarafta fiyatlar ve narh meselesi başlıkları altında ve gerekse bir önceki başlığın izahında enflasyonist dönemlerde fiyatların kontrolü için yapılan müdahale ve narh tesbitinin bir kısım malların piyasadan çekilmesine, düşük kaliteli malların piyasaya sürülmesine, üstün ve iyi kaliteli malların piyasadan çekilmesine sebep olduğu belirtilmiştir. Bunun neticesi olarak bir kısım spekülâtörler mevcut fiyatlar yanında, gizlice bir de karaborsa fiyatı oluşturdıkları görülmüştür.

İslâm iktisadının kaynaklarında bu bahis ihtikâr başlığı altında ele alınmış ve önleyici tedbirler getirilmiştir. Kur'an-ı Kerimde insanların birbirinin malını haksız yere yememelerine dair genel hükümler bulunduğu gibi sünnette de şu hükümlere rastlanılmaktadır;

عن ابن امانة رضى الله عنه قال :

نهى رسول الله (طعم) ان يحتكر الطعام

"Ebi Ümâme'den şu rivâyet edilir: Rasulullah (S.A.S.) yiyecek maddelerinin ihtikârını yasaklamıştır.",

عن سعيد بن المسيب ان رسول الله (طعم) قال :
من احتكر فهو خاطئ

"Sâid b. el-Müseyyeb, Rasulullah S.A.S. in şöyle dediğini nakleder; Kim ihtikâr ederse o hatadadır." ve nihâyet bir başka hadiste de:

عن النبي (طعم) قال : من احتكر على المسلمين
طعامهم لم يمت حتى يضربه الله بالجزام او الاذلال

"Nebi (S.A.S.)den şöyle dediği rivâyet edilir; "Her kim müslümanların yiyecekleri üzerinde ihtikârda bulunursa Allah Teâlâ onu cüzzam veya iflâs beliyesi ile karşılaştırmadan canını almaz." (31).

Bunlar ve benzeri hadislerde geçen "İHTİKÂR" kelimesi; bir şeyi kıymetleştiren diye saklamak, satmaktan kaçınmak mânâsına gelir. Mevcut naslar karşısında bu tip bir davranışın haram ve yasaklığına hükmedilmiştir. Aynı konuda diğer sistemlerde de sınırlama ve yasaklamalar mevcuttur. Cumhuriyet ulemâya göre; yokluğu halinde âmmenin en çok zarar gördüğü veya görebileceği, insanların ihtiyaç duyduğu her nevi mal, temel gıda maddeleri ve hayvan yemlerini fazla fiyat etsin diye stok yapmak ihtikârın esas mevzuunu teşkil eyler.

Devlet reisi, muhtekir kişiyi bu tutumundan men edici kaideler, müeyyideler koymak zorunda olduğu gibi Hisbe Teşkilâtı gibi teşkilâtlar bu işi takiple de görevlendirilmişlerdir. Dört Halifelerden birisi olan Hz. Ömer de şöyle demiştir:

(30) Hâşiyetü İbni Âbidin, c. 4/194.

(31) Sünenü İbni Mâce, ticârât 6. el-Müsne'd, c. 1/21, c. 2/33. Dârimî, büyü'12. et-Tirmizî, büyü' 40.

أن عمرا الخطاب قال : لأحكرة في سوقنا لا يعمد
رجال بأيديهم فضول من أذهب إلى رزق من رزق الله
نزل بساحتنا فيحتكرونه علينا ولكن أيما
جالب جلب عمود كبد في الشتاء
والصيف فذاك ضيف عمر
فليبع كيف شاء الله وليمسك كيف شاء الله

"Halife Ömer dedi ki, Bizim çarşı ve pazarımızda ihtikâr denilen nesne, şey yoktur. İnsanlar kendi elleri ile bilerek Allah'ın rızından bir rızık ortadan kaldıramazlar. O kişiler bizim buralara gelir, mal getirir ve ihtikârda bulunurlar. Bu gibi tutumlar yasaktır. Ama bir tâcir ki, başka yerlerden kış ve yaz demeden mal getirir, gönül rızası ile bunları satarsa işte o Ömer'in misâfiridir. Allah'ın dilediği gibi malını satсын ve Allah'ın dilediği gibi malını elinde tutsun." (32).

Görülüyor ki, müslümanlık bir taraftan devlet reisinin fiyatları tesbitte açık bir tesirinin olamayacağını, daha önce geçen narhla ilgili hadisler beyân ettiği gibi, tâcirlerin de haksız kazanç yollarına sapmalarına aslâ göz yummamış, müsamaha etmemiştir. Eşya fiyatları bazan yükselir, bazan da düşer. Ticârî hayata devamlı surette müdahale edilmesi iktisâdî prensiplere de muvafık değildir. İslâm hukuk ve iktisadında bâyi, istediği semeni müşteri veya müstehlikten talep edebilir, bu en tabii hakkıdır. Böyle bir hakka devlet tarafından yapılacak müdahale hoş bir şey değildir. Meğer ki, tâcirler kendilerine tanınan bu hakkı kötüye kullansınlar, kendilerine yapılan her türlü nasihatı hiçe sayarak elindeki malları haddinden fazla fiyatla satmaya teşebbüs etsinler ve devlet ve vatandaşın hakkını korumak için eşya ya narh koymaktan başka çare bulmasın. O takdirde görgülü, bilgili ve

tecrübeli kişilerden faydalanılır, iştiğâre sonucu eşyaya narh konulabilir.

İhtikârla alâkalı umumî hükümlerin tatbik edilebilmesi, ne gibi tasarrufların intikâr sayılabileceği, şartlarını İslâm hukukçuları şöyle tesbit etmişlerdir:

1 — Başkalarına satmak kasdiyle bir malın satın alınması ve biriktirilmesi,

2 — Satın alınan malın halkın ve hayvanlarının âcilen ihtiyaç duyduğu bir mal olması,

3 — İnsanlar o malı piyasada bulmakta ve teminde sıkıntı çekmeli,

4 — Bu sıkıntı ve darlığa tâcirlerin o malı depolaması sebep olmalıdır.

İşbu bu şartlar tahtında yapılan her iş ihtikâr olarak vasıflandırılabilir. Yapılan işin bir zamanla ve mekânla sınırlandırılması uygun olmasa gerek. Zira günümüzde teşekkül etmiş büyük şirketler, karteller ve tröstler, bırakalım bir şehri, bütün bir ülkeyi veya bir kıta parçasını, malları depolamak ve piyasadan çekmek suretiyle sıkıntıya sokabilmektedirler. İhtikârla ilgili hadislerde gıda maddelerinin sayılışı birer misâldir, hadis hükmü tahdidi değil, benzeri her işe uygulanabilir.

Sözü geçen şartlara göre, bir kimse tarlasını eker, mahsülü anbarına kor, sonra da fazla fiyatla satarsa bu bir ihtikâr değildir. Çünkü tarladan kaldırılıp anbara konulan o mala henüz müstehlikin, şehirlinin hukuku taalluk etmemektedir. Ama din ve ahlâk açısından bu tutum yine de iyi bir davranış değildir. Böyle bir durumda da hoş karşılanan, güzel olan; insanların o mahsüle ihtiyacı var ise ve piyasada bulmakta güçlük çekiyorsa o takdirde

(32) Zurkânî, c. 4/252-253.

müstahsil kişi malının fazlasını satmasıdır. Normal şartlar altında her müstahsil çiftçi veya hayvan besicisinin hakkı; kaldırdığı mahsülü, beslediği hayvanları kendisi için en uygun fiyatlarla satmasıdır (33).

NETİCE :

İslâm iktisadında da, diğer iktisâdî sistemlerde görülen sui-istimaller, enflasyona ve fiyat artışlarına yol açıcı tutumlar görülmüş ve ondört asır öncesinden beri o konularda tedbirler alınmıştır. Enflasyonist baskıları ve yersiz fiyat artışlarını önlemede, İslâm iktisadında ileri sürülen tedbirlerin bir benzeri veya yakını modern iktisat sistemlerinde de görmek mümkündür.

Nitekim müslüman devletlerde İslâm prensiplerinin içtimâî hayata hâkim olduğu devrelerde fevkâlâde bir enflasyonla ,fiyat artışları ile karşılaşılmamıştır. Ancak narh sisteminin yaygınlaştığı, altın para yerine akçe ve banknot sisteminin getirildiği zamanlarda ve daha sonra batı iktisâdî sistemler kabul edilince enflasyonlarla sıklık karşılaşmıştır. Bu krizler bazan kısa dönemde olup geçmiş, bazan da uzun yıllar sürüp gitmiştir. Pek tabii bu arada fertlerin dîni ve ahlâkî duygularının zayıflayışı, nüfûs kesâfetinin artması, arzın talebe cevap veremeyişi de gözden uzak tutulmamalıdır.

İslâm ekonomisinde enflasyonun asıl âmili; piyasada görülen para oyunları, karşılıksız para basmaktan ziyâde, arzın talebe yeterince cevap veremeyişi, arz ve talebin serbestce uzlaşmasına dışarıdan yapılan müdahaleler, fiyatları kontrol edici tasarruflar olarak düşünülmüş, yukarıda sözü geçen ve benzeri tedbirler alınmıştır. Bu duruma göre İslâm ekonomisinde enflasyonu önleyici tedbirler, mevcut esas-

lar ışığında ve genel dîni hükümlere de aykırı düşmemek üzere şu şekilde sıralanabilir:

a) Cemiyet müstehlik (tüketici) bir cemiyet olduğu kadar ve belki de daha fazla müstahsil (üretici) ve mu-tasarrıf (tutumlu) olmak zorundadır.

b) Serbest rekâbet esas kabul edilince devlet mümkün olduğu kadar arz ve talebi dengeli tutmalı, gerekli tedbirleri almalıdır.

c) Bey' ve şirâ (alış-veriş)de satıcı ve müşteri ortalama kâra râzı olacak bir kültür seviyesine ulaştırılmalı, mukâbil münâsebetlerde iktisâdî menfaatlardan çok dîni ve ahlâkî esaslar gözden uzak tutulmamalıdır. Hileli aldatma (gabn ve hile)ye müstenid tasarrufların iptali konusu canlandırılmalı, şumûllendirilmelidir.

d) Fert ve cemiyetin içinde bulunduğu psikolojik baskıların iktisâden istismarına mâni olunmalı, gerekli hukukî tedbirler alınmalıdır.

e) Çıkarılacak bir kısım mevzûât ile eşyanın maliyeti hesabına (re'sûl-mâle) esas olacak, dahil edilebilecek veya edilemeyecek masraflar belirtilmeli, sun'î fiyat artışlarının ve karşılıksız tediyelerin önüne geçilmelidir.

f) Müstahsil ve müstehlik arasında yer alan ve işi yalnızca evrâk üzerinde alış-veriş yapmak olan şahıs ve parazit şirketlerin önüne geçmek, eşyanın teslim ve tesellümü olmaksızın, sırf evrâk üzerinde vâki el değiştirmeler sonucu fiyat artışları önlenmeli, asgariye indirilmelidir. Velevki alınıp

(33) Bakınız; Bedâiu's-Sanâi c. 5/129. el-Muğni, c. 4/244-245. el-Fetâvâ'l-Hindiyeye, c. 3/213 v.d. Nihâyetü'l-Muhtâc, c. 3/472-473. Zurkânî, c. 4/252 v.d. Ömer N. Bilmen; Istilâhât-i Fıkhiyye Kâmusu c. 6/125-126.

satılan şeyler, önceden tesbit olunan, standart esaslara uygun imal edilsin, kabzedilmeden önceki satışı, fiyatın haksız bir şekilde artmasına yol açıyorsa müşteriye bu haksızlıktan korumak icab eder.

g) İslâm'da "TELAKKİ'R-RÜK-BÂN" denilen ve kişinin kendisinin zaruri ihtiyacı olmadığı halde müstahsilin malını, çarşı-pazara gelmeden önce satın alıp piyasaya kontrollü bir şekilde sürmesini önleyici tedbirlerin alınması gereklidir. Piyasaya mal arz edenle piyasadan mal talep edenlerin arasına haksız şekilde girme şeklindeki işler alınacak tedbirlerle önlenmelidir.

h) Arzın talebe cevap veremediği devrelerde umumiyetle müstehlikleri bazan da müstahsilleri koruyucu mahiyette narh tedbirlerine müracaat olunmalıdır, enflasyonist dönemler dışında bu tedbirler kaldırılmalı, kaliteli malları koruyucu kaideler konulmalıdır.

i) Narh sisteminin doğurduğu tehlikeli bir netice olan karaborsa sistemi, piyasada biri resmî diğeri gizli iki ayrı fiyat tekevvünü önlenmelidir. Karaborsaya (spekülasyona) sebep olanlar hakkında zamana ve iktisâdî şartlara göre önleyici tedbirler alınmalı, müeyyideler konulmalıdır.

Ancak bu ve benzeri tedbirlerle enflasyon önlenemez.

وَأَخِرَ نِعْوَانَا أَنْ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

"...Duâlarımızın sonu da 'Elhamdülil-lahî Rabbil-âlemin - Hamd olsun kâinâ-tın Rabbi olan Allah'a' (demektir)." (34).

(34) K. Kerim, Yunus 10/10 dan bir zamir tasarrufu ile iktibastır.